

Aller landen

Communistisch manifest - Karl Marx en Friedrich Engels. (Eerste uitgave: 1848, anoniem, in London)

Gebruikte uitgave in: Marx - Later political writings - Terrell Carver (red.), Cambridge University Press, 1996.

"Proletariërs aller landen, verenigt u!" Dit is misschien wel Marx' en Engels hun bekendste leuze, en de laatste zin van het alom bekende "Communistisch manifest". Een lekker strijdbaar stuk, met hier en daar onverwacht scherpe opmerkingen, ook al loopt er ook een wat demagogisch 'rood' draadje door het boekje.

Het stuk heet 'eigenlijk' "Manifest van de communistische partij". Het wordt echter al snel duidelijk dat het voor Marx niet zo uitmaakt of hij voor zichzelf en zijn partijleden, of voor anderen spreekt. Er waren in 1848 allerlei soorten kommunisten, die zeker niet allemaal in Marx' en Engels hun partij zaten. Toch doet hij in de inleidende regels net of alle kommunisten in de toen enige communistische partij zaten. Geen toeval, want Marx heeft allerlei weinig fraaie truuks uitgehaald om de (aanvankelijk tamelijk eensgezinde) socialistische en anarchistische beweging uit zijn tijd naar zijn hand te zetten. Dat kon natuurlijk alleen doordat er velen waren die zich 'lieten zetten'. Daarover kan je meer lezen in onder meer "A history of anarchism" van George Woodcock. Laat ik mij beperken tot het manifest.

Het is op de eerste plaats een manifest, met veel bewering, weinig argumenten, en niet veel nuance. De eerste twee dingen mogen, want de schrijvers noemden het niet voor niets een manifest. Het laatste, het gebrek aan nuance, is ook tot op zekere hoogte onvermijdelijk wanneer je in het kort een indruk wilt geven van je ideeën, zoals in een pamflet of manifest. Toch vind ik dat Marx wat nuances betreft over een grens gaat, waardoor het gebrek aan nuance zijn betoog niet sterker maar juist zwakker maakt. Na het genoemde net doen of het manifest van alle Europese kommunisten was, is een inhoudelijk voorbeeld van overdrijving, de bewering dat de geschiedenis van alle samenlevingen tot nu toe de geschiedenis is van klassestrijden (p.1). Het is waar dat - net als in Marx' tijd - economische misstanden doorgaans niet de belangrijkheid krijgen toegeschreven die ze 'verdienen'. Maar het is ook weer niet zo dat economisch handelen welhaast allesbepalend is. Zie hierover trouwens het stukje *Futamat*.

Ik merk dat ik zelf ook wel de neiging heb om dingen te overdrijven, in de hoop dat toezers of -hoorders dan sneller onder de indruk raken. Soms werkt dat ook, maar is dat belangrijk? Is het niet belangrijker om eerlijk te zijn, en dus ook om nuances niet onder het tapijt te vegen? Ik vind van wel. Vaak bereik je met nuancisme trouwens meer dan met overdrijving. In elk geval was het *Communistisch manifest* in dat geval nu meer geweest dan in eerste plaats een historisch werkje.

Dat Marx en Engels overdrijven, betekent echter niet dat hun boodschap geen sterke en actuele dingen kan bevatten. Dat doet het juist wel! De zonet genoemde geschiedenis als geschiedenis van de klassensrtijd is zo'n 'overdreven sterk' punt. Veel mensen laten zich meer leiden door platvloerse

materialistische graai-neigingen dan al hun gepraat over kulturele verschillen en ideologieën doet vermoeden. In standaard nieuws en geschiedenis gaat het namelijk vooral over partijpolitieke verwickelingen, over sensationele rampen en over botsende religies en andere 'kulturele' dingen. Armoede, milieuvernietiging en dergelijke komen wel voor in het nieuws, maar alleen als een soort weersverwachting. Het wordt zelden beschreven als een actief proces, waarin bepaalde, vooral Westerse mensen anderen de letterlijk de vernieling inhelpten, net zo letterlijk als de mensen die elkaar vermoorden vanwege het religieuze verschillen, of wie de macht over de staat krijgt en dergelijke.

Het communistisch manifest prikt mooi door dit rookgordijn heen.

Revolutionaire evolutie

Het manifest leest als een echt revolutionair pamflet. Niet alleen kwa vorm, maar ook kwa inhoud is het revolutionair: Marx en Engels beweren dat de ('bourgeois')samenleving van hun - en onze - tijd, ontstaan is op de ruïnes van het voorgaande type samenleving, de feodale middeleeuwse maatschappij. Dit proces, gaat ongeveer zo: langzamerhand groeien economische mogelijkheden de mogelijkheden van een bepaald maatschappij-type te boven. Dan is een grondige herziening van de maatschappij volgens Marx onvermijdelijk. Mensen willen namelijk niet terug, maar altijd verder, richting meer rijkdom. Dat laatste zegt Marx er niet bij, waardoor zijn betoog ogenschijnlijk aan kracht wint: wanneer in een theorie geen mensen voorkomen, lijkt het alsof hetgeen waar de theorie over gaat, niet door mensen beïnvloedbaar is. Maar met "maatschappijen" zijn mensen toch bepaald een bepalende faktor, lijkt me. Marx kan niet om dit feit heen, hoezeer mensen zich ook beijveren in het vergaren van banale materiële luxe. Er hebben zelfs samenlevingen bestaan, waarin men in het geheel niet erg gericht was op een dergelijk vergaren (bv. de Tasaday, veel Pygmeeën). Deze samenlevingen werden en worden natuurlijk weggevaagd door expansionistische graai-samenlevingen zoals de 'onze'. Dit wegvagen doet echter niet af aan het feit dat niet-graai-erige samenlevingen hebben en kunnen bestaan, en dat er dus geen sprake is van noodzakelijkheid, maar dat er slechts sprake is van noodzakelijkheid binnen de veronderstelling van een graai-gerichtheid.

Marx zou kunnen zeggen, dat deze gerichtheid noodzakelijk is, omdat deze uit de geschiedenis boven is komen drijven. Dat is helemaal waar, alleen krijgt dan het woord "noodzakelijk" een wel erg ruime betekenis. Alles dat er is en dat komt, is dan noodzakelijk. Ja, hè, hè. Marx wil denk ik echter de indruk wekken dat het geen of weinig zin heeft om je te verzetten tegen een bepaalde gang van zaken. In het *Communistisch manifest* schrijven M en E dat het vernielen van machines en fabrieken vrij zinloos is, dat het een poging is tot het terugdraaien van de klok, tot mislukken gedoemd. Maar wat wanneer dit slopen populair was geworden? Als het velen op andere gedachten had gebracht? Allerlei wegen leiden naar Roma! Er is wel evolutie, en soms ook even hele snelle, dat kan je dan revolutie noemen, maar het voorspellen ervan is niet zo simpel als Marx en Engels het doen schijnen.

Toekomst

Zolang veel mensen graaierig zijn, en niet willen weten dat ze anderen de vernieling inhelpten, gaat Marx' verhaal tot op grote hoogte op - nu en nog wel een paar eeuwen waarschijnlijk.

Wat zou er na dit IT-tijdperk komen (dat voorlopig nog niet afgelopen is)?

Waarschijnlijk weer andere technische revoluties, waardoor de welvaart zelfs wereldwijd toe kan nemen - in vergelijking met nu wel te verstaan. Misschien komt dit dan ooit op het nivo van voor het kapitalisme (zeventiende eeuw).

Maar misschien ook niet. Misschien is het voor mensen die de macht hebben over de wapenarsenalen van deze aarde, wel handig om een groep mensen te blijven hebben die kreperen. Lekker goedkoop. Ook al zou die groep ooit een wereldwijde minderheid worden, op een bevolking van tien of wat miljard is - bijvoorbeeld - 10 procent nog altijd 1.000.000.000 mensen.

Marx en Engels beweren echter dat kapitalisme nooit een eindpunt van een maatschappelijke ontwikkeling kan zijn. De redenering hierachter luidt in het *Communistisch manifest* zeer kort: door de manier van produceren in een kapitalistische samenleving is het noodzakelijk dat arbeiders zich verenigen, om vervolgens voor hun belangen op te komen. Waarom dit echter noodzakelijk zou zijn staat er niet bij. Lijkt me ook moeilijk om erbij te zetten, want ik zou niet weten wat een kloppende redenering zou kunnen zijn. Er wordt gecentraliseerder gewerkt, bijvoorbeeld in grote fabrieken, en gecentraliseerder gewoond, dan bijvoorbeeld in de middeleeuwen? Dat kan de communicatie tussen werkende mensen bevorderen, en daardoor kunnen ideeën over zelfbeheer en dergelijke zich gemakkelijker verspreiden dan wanneer iedereen op kilometers afstand van elkaar zou wonen, in moeilijk doordringbare oerwouden, en barre vlaktes. Maar dan moeten ideeën over zelfbeheer enzo er wel eerst zijn. En er moeten genoeg mensen zijn die denken dat je iets kan met suggesties ter verbetering van de wereld. Daarvoor moeten ze onder meer het idee hebben dat zij iets kunnen veranderen aan de wereld. Veel mensen hebben dat nu niet. In een extreem gecentraliseerde samenleving zoals (nota bene) de vroegere staats-socialistische oostbloklanden, is door psychologen vastgesteld dat mensen dit idee nauwelijks hadden, waardoor er (nog steeds) massaal sprake is van depressiviteit. Men baalde van de situatie en had het idee niets of weinig aan deze situatie te kunnen veranderen. Er was geen sprake van dat arbeidersters zich aaneensloten om tegen het 'sovjet'stelsel in verzet te komen. Het staats-socialisme-oostblok stijl ging kapot doordat niemand, ook de leiders, er nog in geloofde. Dat kwam door allerlei oorzaken, maar er was geen sprake van een revolutie in de zin van dat proletariërs zich verenigden om een echt communistische samenleving te stichten, helaas voor Marx en helaas vooral voor de proletariërs (want Marx is toch al dood).

Op het punt van het voorspellen lijkt mij er dan ook node aan een nieuwe theorie. Want zowel Fukuyama (Voetnoot: een politikoloog die begin jaren negentig wereldberoemd werd met 'Het einde van de geschiedenis en de laatste mens', een boek waarin hij beweerde dat met de val van het IJzeren gordijn de geschiedenis op was houden te bestaan omdat er zich geen nieuwe maatschappijvormen zouden ontwikkelen na het kapitalisme) als Marx hebben een even zwak onderbouwde toekomstvoorspelling.

Ik hoop weliswaar dat Marx's voorspelling ooit op 100 procent geweldloze wijze uitkomt, daar niet van. Maar om deze voorspelling uit te laten komen en een vrij-communistische wereld te bereiken, is het handig om inzicht te

hebben in welke factoren bij zulk bereiken in bijzonder van belang zijn. Marx' analyse, die zich vooral op makro-nivo ophoudt, geeft hierover weinig inzicht, tenminste niet in het *Communistisch manifest*. Toch is het boekje een must, bijvoorbeeld als historisch dokument, of om een hart onder de riem gestoken te krijgen van iemand uit een andere tijd.

Menno Sijtsma
© 2004

Engelstalige Marx en Engels klassiekers gratis downloaden:
<http://www.marxists.org/archive/marx/txtindex.htm>